

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2010 | Vol. 2 | No. 3 | ISSN 1803-8220

RYŠAVÝ, Dan. 2010. Glossa marginalis. Nejmladší zastupitelé, co o nich víme? *Acta Politologica* 2, 3, 73–85.

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává Univerzita Karlova v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd.

Glossa marginalis. Nejmladší zastupitelé, co o nich víme?¹

Dan Ryšavý²

Abstract

In municipal councils of Czech municipalities a councillor under 25 years of age is hard to come by. A survey among municipal councillors in two Moravian regions shows that young councillors do not differ from their older counterparts in the degree of willingness to stand for re-election and in incumbency success rate. Only a small portion of these councillors are a member of a political party; however, party members are more active about their re-election. Responses obtained through an online questionnaire show that the youngest councillors are aware of their role (more frequent participation in addressing public issues) but it appears as if they felt alone in this (relatively small frequency of repeated contact with politicians); furthermore, a majority of them do not want to be linked with any political party or agitation even if they consider work in a party to be an effective instrument for achieving change. Compared to their peers outside the council, the youngest councillors have less trust in political parties, the Chamber of Deputies but also trade unions which for them symbolise big politics from which they keep distance. Similarly, they also show a reduced measure of interpersonal trust; they question the probity and selflessness of most people.

Keywords: local councillors, political participation of young people, trust, online survey, Olomoucky region, Zlinsky region

Úvod

Je jich zanedbatelný podíl, který se časem ještě ztenčuje. Tak proč se jimi zabývat? Kým? Nejmladšími zastupiteli českých obcí, v tomto textu pak úžeji reprezentanty obcí dvou moravských krajů, Zlínského a Olomouckého. A proč? Například proto, že s nástupem „nezatížené“ generace se spojovaly mnohé naděje na postupné překonání neblahých důsledků minulého režimu jak v rovině osobní, tak občanské, politické [viz Basl, Straková, Veselý 2010]. V době obnovy místní samosprávy byla tato instituce závislá na tom, kolik osobní důvěry požívaly první svobodně zvolené reprezentace obcí [srv. Baldersheim, Illner 1996: 237]. První generace lokálních politických lídrů měla šanci podstatným způsobem utvářet její podobu a tak alespoň po určitou dobu stanovovat i vzorce chování. Pro dnešní nejmladší zastupitele je systém národních výborů dávnou minulostí, ale zato vidí a vnímají současné reprezentanty obcí. K jakému chování a jakým postojům je to vede? Předložená studie se snaží alespoň dílčím způsobem odpovědět na tyto otázky a, jak tomu často bývá, otevírá řadu otázek nových.

1 Text vznikl v rámci projektu „Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě“ (GA ČR 403/08/421). Vedle recenzentů ACPO patří dík dále v textu zmíněným studentům a kolegům Pavlovi Šaradínovi a Jiřímu Horákovi za jejich připomínky k tomuto textu.

2 Mgr. Dan Ryšavý, Ph.D. je odborným asistentem Katedry sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Kontaktní e-mail: dan.rysavý@upol.cz.

Politika a věk – jak to spolu souvisí?

O mladých lidech se říká a také píše v odborných studiích, že se málo zajímají o politiku³, méně často ji sledují a připisují jí ve svém životě menší důležitost [viz např. Červenka 2010, Rabušic, Hamanová 2009]. A to v situaci, kdy v žebříčcích hodnotových preferencí váha „politiky“ v průběhu času výrazně klesá [Prudký 2009]. Výzkumy politické participace také opakovaně poukázaly na nelineární vztah mezi věkem a mírou politické angažovanosti, která od nejmladších věkových kategorií nejprve roste a od středního ke staršímu věku pak spíše klesá [Morales 2009, Vráblíková 2009].⁴

Politika je však příliš široký pojem pro bližší zkoumání aktivní účasti na práci místních zastupitelských orgánů. Sami lokální politici se často vymezují proti „velké politice“ či politikaření [Ryšavý 2006, Jüptner 2008] a výroky typu „obecní úroveň není o politice, ale o práci pro občany a pro město“ se stávají téměř vyznáním i ve velkých městech s rozvinutým stranickým systémem. Druhou stranou mince je výzkumy veřejného mínění opakovaně dokumentovaný rozdíl mezi relativně stabilní a vysokou mírou důvěry v obecní zastupitelstva a naopak značně nestabilní a nízkou mírou důvěry v obě komory Parlamentu ČR a vládu [Červenka 2009, Kunštát 2010, Čermák, Stachová 2010].

Podobně, byť viděno z jiné perspektivy, vyznívají zjištění studie zadané organizací Člověk v tísni a provedené agenturou MillwardBrown na přelomu let 2008 a 2009⁵ mezi studenty středních škol [MillwardBrown 2009]. Místní politická reprezentace se u studentů umístila v pořadí spatřovaných problémů až téměř na konci žebříčku, kdežto politická reprezentace obsadila první místo mezi největšími problémy na úrovni celé ČR.⁶ Přibližně čtyři pětiny studentů nevěří, že mohou řešení problémů nějak ovlivnit. Zbytek se dělí zhruba napůl na ty, kteří uvádějí, že mohou něco ovlivnit a chystají se to dělat, a ty, kteří si také myslí, že mohou něco ovlivnit, ale nechystají se to dělat.⁷

Je otázkou, zda smířlivější hodnocení místních reprezentací může spíše napomoci nebo odrazovat od konkrétní aktivity (nejen) mladých lidí. Obě možnosti jsou myslitelné a ve výzkumech se tyto interpretace objevují tam, kde je komentována slabá souvislost mezi důvěrou v druhé lidi obecně či důvěrou v politické instituce a mírou či ochotou participovat [Vráblíková 2008: 377; 2009: 890]. Na druhé straně existují studie, které zkušenosti občanů s lokální politikou řadí k významným zdrojům generalizované důvěry [Stolle 2004].

3 Někdy je ovšem vyznění různých výzkumů protichůdné. Podle šetření *European Values Study 2008* se o politiku „velice“ nebo „trochu zajímá“ čtvrtina respondentů ve věku 18-29 let [viz Rabušic, Hamanová 2009: 206]. O rok starší výzkum *Flash Eurobarometer No 202 Youth Survey* u poměrně podobné otázky („Would you say, you are very interested, interested, not interested or not at all interested in what is going on in politics and current affairs.“) uvádí značně odlišné hodnoty. Čeští respondenti ve věku 15-30 let odpovídali takto: 77 % se (velmi) zajímalo o politiku v jejich zemi, 68 % o politiku na regionální či obecní úrovni a 49 % o politiku v EU. I s takto vysokými procenty však čeští respondenti patřili společně s rumunskými a belgickými k těm, kteří se o politiku obecně zajímají nejméně [Gallup 2007]. Avšak i stejné hodnoty lze interpretovat odlišně v závislosti na přijatých normativních východiscích, jak na to poukázala Vráblíková [2008]. Viz také zprávu Červenky [2010a].

4 V případě obecnějšího indikátoru členství v dobrovolných organizacích může být souvislost s věkem mnohem slabší a to právě v případě zemí bývalého východního bloku [viz Howard 2003]. Veselý [2009] zase na datech z šetření PISA-L ukázal rozdíl mezi generací rodičů a dětí. U rodičů našel slabou, ale významnou korelaci mezi důvěrou a občanskou participací, u patnáctiletých dětí se nic takového nepotvrdilo.

5 Šetření bylo součástí dlouhodobého projektu „Kdo jiný?“, v jehož rámci proběhly na jaře výrazně medializované „studentské volby“. Ve vzorku byli přibližně rovnoměrně zastoupeni studenti ve věku 15-17 let (tzn. nevoliči) a studenti ve věku 18-20 let.

6 Při výběru maximálně pěti možností ze 13 místní politickou reprezentaci mezi největší problémy města/vesnice, kde bydlí, zařadilo 17 % dotázaných, 3 % ji pak označilo za nejzávažnější problém. V případě hodnocení problémů na úrovni celé ČR mohli studenti vybírat maximálně pět možností z 18. Politickou reprezentaci mezi největší problémy řadilo 49 % studentů a podle 16 % mladých lidí jde o nejzávažnější problém České republiky.

7 Vzhledem k tomu, že na lokální úrovni nebyla politická reprezentace vnímána tak často jako hlavní problém, nezmiňuje zpráva z výzkumu, kolik mladých lidí se „chystá něco dělat“ v této oblasti. V poslední době se množí studie, které namísto lamentací nad snižující se politickou participací mladých lidí poukazují na to, že se mladí lidé o politiku zajímají, ale ne v té podobě, jak se dnes organizuje [viz např. O'Toole et al. 2003, Sloam 2007].

Deklarovaná a skutečná účast ve „škole demokracie“

Ze studia politické participace či šířeji politického chování lze čerpat řadu inspirací. Široká pozornost byla věnována volebnímu chování a to i specificky v případě nejmladších věkových kohort.⁸ Naopak je tomu v případě pasivního volebního práva, tj. práva být volen. Orientační odpovědi opět nabízí výzkumy veřejného mínění. Vždy je však třeba vzít v potaz to, že jde o respondenty deklarovanou účast na místní samosprávě. Podle CVVM necelá desetina dospělých obyvatel ČR kladně odpovídá na otázku, zda se v místě svého bydliště účastní činnosti obecní samosprávy [Červenka 2010a].⁹ Také průzkumy Katedry teorie kultury FF UK, uskutečněné v roce 2006 v Blatné, Českém Krumlově a Velkém Meziříčí, zaznamenaly 9 až 14 % kladných odpovědí na otázku, zda by byli tito obyvatelé ochotni kandidovat do zastupitelstva města. Ve stejné roce ovšem v obecních volbách kandidovala méně než dvě procenta občanů těchto měst, tj. pět až sedmkrát nižší podíl [Čermák, Stachová 2007].¹⁰

Jak poukázala Vráblíková [2008], výzkumy politické participace nezahrnují volené politiky či újeji politické profesionály, příslušníky politických elit. Ač se někdy mluví o občanské a politické angažovanosti jako o „škole“ demokracie, už se tak zřejmě neuvažuje o místních zastupitelských orgánech. Na vině je pravděpodobně postupující profesionalizace, která se netýká jen úrovně parlamentní [srv. Best, Cotta 2000], ale také úrovně lokální [viz např. Guérin, Kerrouche 2008]. To anglický liberál 19. století John Stuart Mill ještě zdůrazňoval, že místní zastupitelské sbory „jsou školou politické schopnosti a obecné vzdělanosti“ [Mill 1992: 195] a to tehdy, když dojde k setkání méně vzdělaných se vzdělanějšími, které vede k vzájemnému obohacení. „Škola je však bezcenná a stává se školou zla namísto dobra, jestliže kvůli nedostatku povinného dohledu a vysoce charakterních lidí dojde k tomu, jak se často stává, že činnost sboru upadne do bezohlednosti a změní se v honbu za osobním prospěchem jeho členů.“ [Mill 1992: 195]

Obrazně řečeno, po roce 1989 se obnovená místní samospráva stala „školou“ s převahou začátečníků a i ti zkušenější se měli co nového učit. Ještě na přelomu tisíciletí se počet obecních zastupitelů řádově shodoval s počtem maturantů vstupujících na vysoké školy.¹¹ V té době už řada lokálních politiků zúročila to, co se „naučila“, a to o úroveň výše při ustavování krajských zastupitelstev [Ryšavý 2007]. Bylo z koho vybírat, neboť v té době mělo za sebou alespoň základní zkušenost místního zastupitele již více než sto tisíc obyvatel republiky.¹² Obnova demokratické samosprávy nepřinesla jen soutěživost v obecních volbách, ale postupem času také možnost předávat zkušenosti dalším „generacím“ lokálních politiků. Další část textu přiblíží některá více či méně překvapivá zjištění o části věkem nejmladších „žáků“ ve škole místní samosprávy.

8 V souvislosti s letošními parlamentními volbami provedla Katedra politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci šetření prvovoličů Olomouckého kraje jako jeden z pilotních projektů *Laboratoře sociálně-vědních výzkumů*, která byla ustavena při Katedře sociologie a andragogiky téže fakulty a to díky podpoře ESF a státního rozpočtu ČR v rámci OPVK (CZ.1.07/2.2.00/07.0126). Viz prezentaci prvních výsledků na www.lsvv.eu.

9 Tomu odpovídají i nízké průměrné hodnoty odpovědí respondentů, kteří se s pomocí pětibodové škály přiklínili buď k výroku „Držet se od politiky co nejdál“ (1) nebo „Vstoupit do (komunální) politiky“ (5). V roce 1999 šlo o průměr 1,85 a v roce 2006 pak 2,03 [Prudký 2009: 182].

10 Ještě složitější je situace v případě participace mladých lidí. I v kvalitativní studii Molloy et al. [2002] muselo být zastoupení těch, kteří měli praktické zkušenosti s účastí na lokální politice, záměrně navýšeno.

11 Mill by ovšem stěží přijal situaci, ve které vlastní zastupitelstvo má obec se stovkou obyvatel. Obával se totiž, že na vesnici se pro takový orgán nenajde dost schopných lidí.

12 Tento hrubý odhad vychází z počtu volených zastupitelů a míry jejich obměny. Ochota znovu kandidovat nebyla v prvním volebním období (1990–1994) příliš vysoká, ale od druhé poloviny 90. let minulého století se pohybovala mezi 60 až 80 procenty [Ryšavý, Bernard 2010]. Aars a Offerdal [1998] jinak obvykle kritizovanou vysokou míru dobrovolných odchodů z lokální politiky bez ochoty obhajovat zastupitelský mandát, která je typická pro norské obce, interpretovali jako příležitost k šíření politických kompetencí, jež mohou vést např. k lepší kontrole místních politických elit.

Nejmladší zastupitelé – specifická skupina politicky aktivních občanů

Po velké počáteční obměně lokálních politických elit, která rostla s velikostí obce [Offerdal et al. 1996], se personální složení postupně stabilizovalo, což mj. vedlo k postupnému stárnutí zastupitelstev. Dle údajů ČSÚ rostl průměrný věk zastupitelů obcí a měst postupně ze 42 let v roce 1990 až po poslední dvoje obecní volby, ve kterých se pohyboval kolem 46 let. Podíl zastupitelů mladších 25 let je minimální a postupně klesal z hodnoty 1,8 % v roce 1990 až na 1,2 % v roce 2010¹³.

Z šetření mezi zastupiteli obcí a měst s více než třemi tisíci obyvateli z let 2008 a 2009 vyplývá, že podobně malé procento zastupitelů zvolených v roce 2006 mělo zkušenosti ještě z bývalých národních výborů (2 % u obcí do 10 tisíc obyvatel a 3 % u obcí nad 10 tisíc obyvatel, [viz Ryšavý 2009a]). Asi polovina již nehodlala znovu kandidovat. Tento text se opírá o rozsahem malé šetření mezi nejmladšími zastupiteli, kteří přicházeli na svět v době nástupu jejich nejstarších kolegů do místních národních výborů.

Určit hranici, která odděluje mladé či nejmladší zastupitele, je ošidné a to zvláště v případě, že jedním z cílů šetření je podchycení postojů a názorů. Teorie životního cyklu zdůrazňují proměnlivost hodnot i dílčích postojů a to nejen v souvislosti s biologickým, ale také sociálním věkem. Sociologie generací (viz monotematické číslo časopisu *Sociální studia* 2007/1-2) se pak brání jednoduchému spojení pojmu generace s konkrétní věkovou kohortou. Ve výzkumu mezi nejmladšími zastupiteli dvou moravských krajů rozhodoval praktický ohled a to možnost komparace s výstupy z poslední vlny šetření *European Values Study* (EVS). Pramenná publikace jeho české části [Rabušic, Hamanová 2009] mj. odlišuje odpovědi respondentů ve věku 18-29 let z posledního šetření v roce 2008. Pro alespoň přibližné srovnání byla zvolena skupina zastupitelů, jejichž věk dle kandidátních listin do komunálních voleb v roce 2006 nepřekročil 26 let.¹⁴ Základní strukturu přibližuje Tabulka 1.

Tabulka 1: Zastupitelé Olomouckého a Zlínského kraje po obecních volbách 2006

	Olomoucký kraj			Zlínský kraj		
	celkem	% muži	% ženy	celkem	% muži	% ženy
všichni zastupitelé	4005	73,4	26,6	3406	76,6	23,4
zastupitelé do 26 let včetně	81	72	28	74	78	22

Zdroj: ČSÚ [www.volby.cz].

Zastupitelé a zastupitelky mladší 27 let představovali 2 % všech reprezentantů obcí v Olomouckém a ve Zlínském kraji zvolených v komunálních volbách 2006. Soubor nejmladších zastupitelů se od ostatních nelišil co do zastoupení žen. Alespoň jeden zastupitel v tomto věku se dostal do každého pátého či šestého zastupitelstva¹⁵. V některých obcích se takových zastupitelů objevilo hned několik. Ve Zlínském kraji to byli maximálně dva zvolení, v Olomouckém kraji se objevily dvě obce se třemi nejmladšími zastupiteli (Opatovice, Rohle) a vůbec věkem nejmladší zastupitelstvo bylo zvoleno v obci Stavenice v okrese Šumperk, v němž čtyři ze sedmi mandátů získali zastupitelé mladší 27 let.¹⁶

13 Přičteme-li kategorii ve věku 25-29 let, pak jde o pokles z 9 % v roce 1990 na 5,8 % v roce 2010. Průměrný věk kandidátů je mnohem stabilnější a pohybuje se od roku 1994 kolem 45 let. [ČSÚ 2007, ČSÚ nedat., www.volby.cz]

14 Věková struktura souboru mladých zastupitelů se poněkud liší od kohorty 18-29letých v EVS. Z tabulky 2 vyplývá, že nejmladší ročníky jsou podstatně méně zastoupeny. Naopak do vzorku zastupitelů nebyli zahrnuti ti, kteří měli v době obecních voleb 27 let a tudíž v době šetření EVS (tj. o dva roky později) mohli mít přibližně 29 let.

15 V Olomouckém kraji se zastupitelé do 26 let včetně dostali do 67 ze 396 zvolených zastupitelstev. Ve Zlínském kraji šlo o 66 ze 304 zastupitelstev.

16 Tři starší ve věku 45, 39 a 30 let obsadili tehdy post starostky a dvou místostarostů. Věkový průměr sedmičlenného zastupitelstva činil 30 let. Více o obci, jež se osamostatnila v roce 1992, na www.stavenice.cz.

Dva datové soubory – příprava a obsah

Seznam nejmladších zastupitelů dvou moravských krajů sestavili v rámci výzkumného semináře studenti sociologie na FF UP v Olomouci Alice Spáčilová a Jiří Poslt. Dále z veřejných zdrojů dohledali kontaktní emaily, a to buď přímo vybraných zastupitelů, nebo (častěji) emailové adresy příslušných obecních úřadů. Na tyto adresy odeslali žádost o předání výzvy k účasti na online výzkumu určenou všem zastupitelům odpovídajícího věku. Vlastní šetření probíhalo na přelomu dubna a května 2010, tj. již v době pokročilé kampaně před červnovými parlamentními volbami. K získání odpovědí zastupitelů sloužil online dotazník sestavený s pomocí serveru easyresearch.cz. Během necelých tří týdnů na otázky odpovědělo 49 zastupitelů, tj. 32 % z celkového počtu zastupitelů vybraného věku. Tabulka 2 přibližuje složení souboru a jeho reprezentativnost z hlediska vybraných ukazatelů.

Tabulka 2: Složení a reprezentativnost vzorku nejmladších zastupitelů obcí Zlínského a Olomouckého kraje po volbách 2006 (N, %)¹⁷

	Olomoucký kraj		Zlínský kraj	
	všichni	vzorek	všichni	vzorek
celkový počet zastupitelů	81	26	74	22
% žen – zastupitelek	28	31	22	18
% ve věku méně než 23 let v roce 2006	10	4	13	27
% ve věku 23–24 let v roce 2006	33	38	30	45
% ve věku 25–26 let v roce 2006	57	58	57	27
% členů politických stran	9	15	16	18
% z obcí s 5–7členným zastupitelstvem	38	46	24	18
% z obcí s 8–14členným zastupitelstvem	26	34	46	36
% z obcí s obecní radou (15+ zastupitelů)	36	19	30	46

Zdroj: ČSÚ [www.volby.cz], Nejmladší zastupitelé obcí Zlínského a Olomouckého kraje [2010].

Struktura souboru odpovědí poměrně dobře odráží základní soubor.¹⁸ K největším odchylkám patří menší zastoupení zastupitelů ve věku 25 a 26 let ve Zlínském kraji a poněkud odlišná struktura odpovědí dle počtu členů zastupitelstva. Z Olomouckého kraje přišlo od zastupitelů obcí, v kterých se volí rada, relativně méně odpovědí. Přesně naopak tomu bylo ve Zlínském kraji. V součtu se tyto rozdíly prakticky vykryly. S jistou opatrností lze z odpovědí respondentů usuzovat na názorové rozložení v celé nejmladší kohortě obecních zastupitelů zmíněných dvou krajů. Malý počet případů však nedovoluje použít typické postupy inferenční statistiky.

Na sestavení údajů porovnávajících strukturu základního souboru a vzorku odpovědí se podíleli studenti bakalářského studia sociologie či politologie FF UP v Olomouci Marie Molnárová, Soran Taha a Jiří Ladzianský. Ti dále dohledávali to, zda zastupitelé z roku 2006 znovu kandidovali a případně i uspěli v komunálních volbách 2010. K dispozici jsou tak dva soubory. Jeden přibližuje politické chování svého druhu – kandidaturu v obecních volbách a to minimálně v roce 2006 úspěšnou. Druhý nabízí odpovědi části zastupitelů zvolených v roce 2006 na otázky vycházející ze tří zdrojů. Výběr otázek týkajících se hodnotových preferencí, důvěry v druhé lidi a vybrané instituce, spokojenosti s rozvojem demokracie a jedna baterie týkající se politických činností byly převzaty tak, jak jsou pokládány v *European Values Study*. Další baterie položek týkající se převážně občanských a politických aktivit pochází z šetření CVVM¹⁹. Součástí online dotazníku se stala také část otázek

17 U jednoho z respondentů nebylo možné identifikovat kraj, ze kterého pochází. Zahrnut je pouze tehdy, když jsou prezentovány odpovědi zastupitelů obou krajů dohromady.

18 Je třeba si uvědomit, že každý z odpovídajících představuje 4-5 % vzorku z daného kraje.

19 Šlo o pravidelná šetření Naše společnost prováděná na kvótním vzorku populace od 15 let. Konkrétně byly využity tiskové zprávy referující o šetřeních z května 2008 a z února 2010 [viz Červenka 2008, 2010a,b].

k roli zastupitele a jejich politické kariéře z šetření *Proměny městských zastupitelstev v evropské perspektivě*²⁰.

K výsledkům šetření

Prezentovat zjištění týkající se mladých zastupitelů dvou moravských krajů nedává příliš velký smysl bez relevantního srovnání. Nejprve bude pozornost věnována zastupitelům, kteří obhajovali své posty v komunálních volbách na podzim 2010. Roli srovnávacích kritérií tu sehrávají kraj a členství v politické straně. Další část se soustředí na vybrané postoje a hodnotové orientace nejmladších zastupitelů, které budou srovnávány buď s věkově blízkou skupinou respondentů Evropské studie hodnot z roku 2008, nebo s postoji a názory celé dospělé populace, jak jsou mapovány Centrem pro výzkum veřejného mínění. V prvním případě jde o to ukázat, nakolik se nejmladší lokální politici liší od svých vrstevníků. V druhém pak spíše o to, jak dobře reprezentují názory populace. Samozřejmě nejde o mínění obyvatel (jen) jejich obcí. Je tím však naznačeno, že v samosprávných orgánech nezastupují pouze lidi sobě věkem blízké.²¹

Trvalost zájmu a úspěšnost při obhajobě mandátu

V komunálních volbách 2010 obhajovala svůj mandát polovina z nejmladších zastupitelů obcí Olomouckého kraje a dvě třetiny zastupitelů obcí Zlínského kraje. Úhrnem šlo o 92 ze 156 zastupitelů zvolených v roce 2006. Vcelku nezáleželo na tom, zda kandidovali za některou z parlamentních stran, místní sdružení nebo jako jednotliví nezávislí kandidáti.²² Členů politických stran je mezi nejmladšími zastupiteli poměrně málo²³, ale zato častěji usilovali o obhajobu mandátu. Četnější jsou v obcích Zlínského kraje. Z 18 straníků obhajujících mandát jich 10 zůstalo věrno straně, v jejichž barvách uspěli v roce 2006. Dva stranickou příslušnost změnil a šest zastupitelů během svého mandátu do některé ze stran vstoupilo. Naopak čtyři ze zastupitelů obhajujících mandát ze strany odešli a v roce 2010 již kandidovali jako bezpartijní.

V Olomouckém kraji i ve Zlínském kraji uspěli přibližně čtyři z pěti zastupitelů obhajujících své mandáty. Hlavní údaje o znovu kandidujících zastupitelích a jejich úspěšnosti shrnuje Tabulka 3.

Tabulka 3: Počty zastupitelů (2006) a obhajujících mandát (2010) dle krajů a politické příslušnosti

Počty	OIK	OIK	ZIK	ZIK	Celkem	Celkem
	2006	2010	2006	2010	2006	2010
zastupitelů 2006 a obhajujících 2010	81	41	74	51	156	92
z toho členů politických stran/hnutí	7	5	12	13	19	18
znovu zvolených v roce 2010		32		41		73
z toho členů politických stran/hnutí		5		9		14

Zdroj: ČSÚ [www.volby.cz].

20 Šetření je součástí mezinárodního výzkumu *Municipal Assemblies in European Local Governance*, které se zaměřilo na zastupitele měst s více než 10 tisíci obyvateli. Česká část byla rozšířena o účast zastupitelů části obcí od tří do desíti tisíc obyvatel [více viz Ryšavý 2009b, Ryšavý, Šaradín 2010 a <http://www.ksoc.upol.cz/granty.html>].

21 Nirmala Rao [1998] došla v případě britské lokální politiky k závěru, že dřívější touha po tom, aby se zastupitelé co nejvíce podobali lidem, kteří je volí, je dnes mnohem méně zřejmá. Důležité není, kdo zastupuje, ale co zastupitelé dělají a jak by měli jednat.

22 Malý rozdíl by vznikl, pokud by do kategorie kandidátů za politické strany a hnutí připadli zastupitelé z místních sdružení nezávislých kandidátů, kteří v roce 2010 obhajovali svůj mandát na kandidátkách hnutí Starostové a nezávislí (STAN).

23 Z části je to dáno velikostí obcí, jež reprezentují.

Hodnotové preference a vybrané postoje

Pro připomenutí, tato část vychází ze 49 odpovědí z jara 2010. Na otázku „Co plánujete po skončení současného mandátu?“ tehdy necelá polovina (46 %) uvedla, že by ráda pokračovala jako zastupitel/ka. Jedna šestina (17 %) by ráda pokračovala na vyšším politickém postu na lokální úrovni a necelé dvě pětiny (38 %) počítaly s tím, že politiku opustí. Větší chuť pokračovat měli dotázaní zastupitelé z obcí Zlínského kraje.²⁴ Odpovědi na tuto otázku takřka kopírovaly údaje o zastupitelích obhajujících mandát (viz výše). Zdá se, že nejde o náhodnou shodu. Půl roku před komunálními volbami už mohli mít zastupitelé i v těch nejmenších obcích jasno v tom, zda chtějí pokračovat nebo ne.²⁵

Při porovnání hodnotových preferencí nejmladších zastupitelů dvou vybraných krajů s odpověďmi 18-29letých respondentů z *European Values Study* 2008 převažují očekávané rozdíly. Jak ukazuje Graf 1, podstatně větší část z mladých zastupitelů připisovala určitou důležitost politice. U dalších položek udávali zastupitelé „dospělejší“ preference – jako důležitou častěji hodnotili práci, rodinu a přátele, méně často naopak volný čas. Tyto rozdíly lze alespoň z části připsat v průměru vyššímu věku zastupitelů oproti respondentům *European Values Study*. Za zvláštní zmínku stojí to, že téměř dvě pětiny ze zastupitelů označili za velmi nebo spíše důležitou náboženskou víru. K vysvětlení přispívá rozdíl mezi kraji – v Olomouckém kraji šlo o 37 % a ve Zlínském dokonce 50 %, který zřetelně souvisí s obecnou mírou religiozity, ale chápat výše zmíněný rozdíl oproti EVS pouze jako efekt vybraného regionu lze jen stěží.

Centrum pro výzkum veřejného mínění nabízí opakovaně svým respondentům ke zhodnocení rozsáhlejší seznam podrobněji specifikovaných hodnot [srv. Prudký 2009: 194-201]. V tomto případě byly odpovědi nejmladších zastupitelů srovnávány s výsledky květnového šetření z roku 2008 a to bez ohledu na věk respondenta [viz Červenka 2008]. U položek typu „žít ve zdravém životním prostředí“, „mít zajímavou práci“ nebo „žít ve spokojené rodině“ se hodnocení zastupitelů a vzorku populace nijak zvlášť nelišilo. V celku očekávané rozdíly se objevily v okruhu „angažovaných“ hodnot. Zastupitelé častěji volili variantu „velmi důležité“ u položek jako „podílet se na zlepšení života v místě bydliště“ (47 vs. 20 %), „pomáhat rozvoji demokracie ve společnosti“ (31 vs. 16 %), ale také „dosáhnout významného postavení ve společnosti“ (27 vs. 13 %). Naopak velká shoda panovala v nižší důležitosti připisované tomu „prosazovat politiku své strany, hnutí“ (32 vs. 28 % uvedlo velmi nebo spíše důležité).

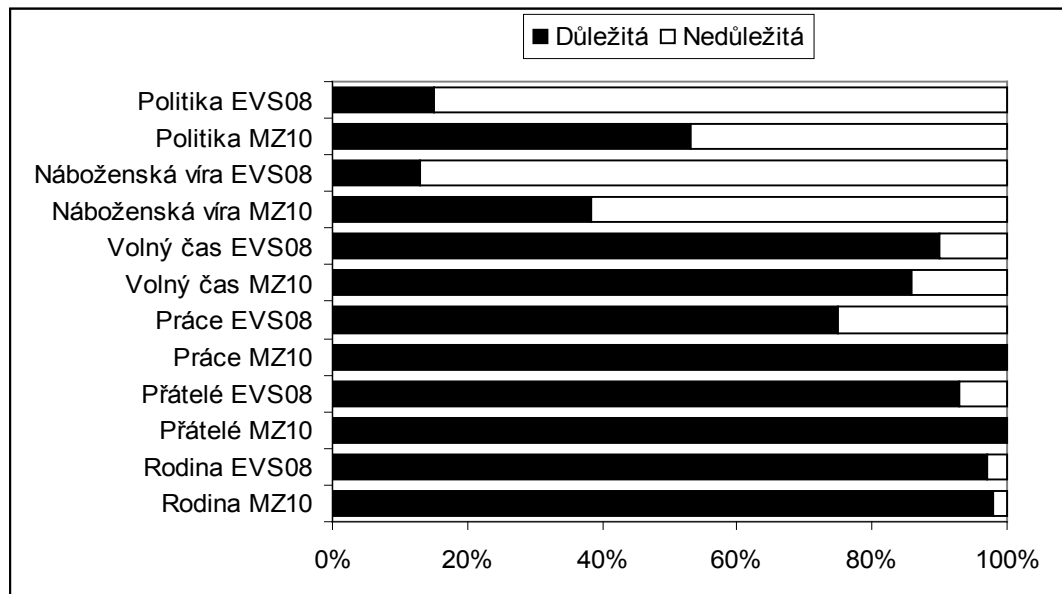
Veřejná angažovanost mladých zastupitelů se odrazila také ve srovnání konkrétních činností spojovaných s politikou [srv. Červenka 2010a]. Zatímco pro CVVM v únoru 2010 86 % respondentů z populace starší 15 let uvedlo, že se do řešení veřejných problémů zapojuje „zřídka“ nebo „nikdy“, mezi nejmladšími zastupiteli stejné procento uvedlo varianty „často“ nebo „někdy“. Mírně nadpoloviční většina (54 %) zastupitelů uvedla, že se „často“ nebo „někdy“ setkává s politiky či představiteli státní správy a samosprávy. Z populace ČR to bylo 8 %. Naopak s obecným veřejným míněním se zastupitelé poměrně shodnou v tom, že většina z nich podle svých slov „nikdy“ nepracovala pro politickou stranu, neúčastní se politických shromáždění a nepřesvědčuje své přátele, aby volili stejně jako oni.

Zmíněná rezervovanost vůči politickým stranám nemění nic na tom, že jak většina populace obecně, tak i nejmladších zastupitelů považuje práci v politické straně za účinnou cestu, jak změnit zákon. Podobně shodně se necelá polovina respondentů CVVM i zastupitelů kloní k tomu, že alespoň z části účinnou cestou k těmto cílům je petice [viz Červenka 2010b].

24 Podobný rozdíl mezi Zlínským a Olomouckým krajem nebyl identifikován v šetření mezi zastupiteli bez omezení věku v obcích od tří tisíc obyvatel z let 2008 a 2009. Deklarovaná ochota pokračovat v zastupitelské kariéře (na stejné nebo vyšší pozici) rostla s velikostí obce. Úroveň zjištěná mezi nejmladšími zastupiteli byla charakteristická pro kategorii obcí od tří do desíti tisíc obyvatel. Pokud zmíněná korelace s velikostí obce platí i pro menší obce, pak by rozdíl mezi ochotou znovu kandidovat v Olomouckém a Zlínském kraji mohl být vysvětlitelný v průměru většími obcemi ve Zlínském kraji.

25 Je-li tento předpoklad správný, pak to opět potvrzuje reprezentativnost vzorku odpovědí.

Graf 1: Hodnotové preference – srovnání nejmladších zastupitelů a odpovědí 18-29letých v *European Values Study 2008*

Zdroj: *European Values Study 2008* [Rabušic, Hamanová 2009], *Nejmladší zastupitelé obcí Zlínského a Olomouckého kraje* [2010].

Pozn.: EVS – součet velmi a dosti důležitě vs. součet ne příliš a vůbec ne důležitě.

Nejmladší zastupitelé – součet velmi a spíše důležitá vs. spíše nedůležitá a nejméně důležitá.

Názory se rozcházejí u dvou aktivit. Soudní spor považují za rozhodně či spíše účinnou aktivitu ke změně zákona častěji zastupitelé (55 %), než respondenti CVVM (41 %).²⁶ Naopak téměř polovina dotázaných občanů a „jen“ třetina zastupitelů přiznává nějakou účinnost demonstracím.

Je otázkou, nakolik mají nejmladší zastupitelé zkušenosti se soudními spory. V českém právním prostředí také nelze jednoduše spojovat soudní rozhodnutí se změnami zákonů (snad vyjma rušení některých norem Ústavním soudem). Nemalou roli mohly zkušenosti zastupitelů hrát při hodnocení účinnosti petic a demonstrací. Oproti nejmladší věkové skupině dotázané v Evropské studii hodnot, z níž jen jedna třetina někdy podepsala petici, uvedly totéž tři čtvrtiny zastupitelů. Také povolené demonstrace se zúčastnil více než dvojnásobný podíl zastupitelů než mladých lidí dle EVS (20 vs. 8 %).

Důvěra k druhým lidem a důvěra v instituce

Vráblíková při analýze dat z *International Social Survey Programme 2004* došla k závěru, že interpersonální důvěra „politickou participaci ve valné většině postkomunistických zemí vůbec nevysvětluje, a nelze tak podpořit Putnamovu hypotézu o spojení důvěry a pocitů reciprocity s politickou participací“ [Vráblíková 2009: 890]. Stolle na základě srovnání několika švédských regionů přijímá odlišnou perspektivu, když tvrdí, že „politická důvěra je odpovědí na mnohostranné lokálně politické podmínky v každém regionu“ [Stolle 2004: 201] a dále dokládá slabší, ale stále významný vliv těchto podmínek na generalizovanou důvěru.

Oba typy souvislostí lze volně adaptovat pro šetření mezi nejmladšími zastupiteli. Je-li vstup

²⁶ Pro přesnost dodejme, že údaje CVVM zahrnují i možnost „nevím“ (v tomto případě 12 % respondentů), ke které se zastupitelé v online dotazníku uchýlit nemohli. Podíly těch, kteří soudní spor považují za neúčinný jsou tak vyrovnané (45, resp. 47 %).

do lokální politiky indikátorem politické angažovanosti, pak se lze ptát, jak si v otázce důvěry stojí nejmladší zastupitelé ve srovnání se svými vrstevníky. Na druhé straně je zřejmé, že tito zastupitelé obvykle nepatří k těm, kteří místní politiku výrazně a dlouhodobě formují. Až na výjimky byli v roce 2006 zvoleni poprvé a obvykle nezaujmají významnější pozice starostů, členů rady atp. V porovnání s občany jsou však bohatší o zkušenost účasti na chodu místní samosprávy, což se hypoteticky může odrazit jak v míře důvěry v instituce, tak (snad) i v úrovni mezilidské důvěry.

European Values Study opakovaně zařazuje jednoduchou podobu otázky po mezilidské důvěře se dvěma variantami odpovědí: „Domníváte se, že většině lidí je možno důvěřovat, nebo že člověk musí být ve styku s ostatními velmi opatrný?“. V poslední vlně byly doplněny dvě otázky, u kterých měli respondenti svůj názor vyjádřit s pomocí desítibodové škály. Extrémy této škály zaznívají v samotných otázkách: „Myslíte si, že by se Vás většina lidí snažila využít, pokud by k tomu měli příležitost, anebo by se snažili jednat čestně?“; „Řekl(a) byste, že se lidé většinou snaží být nápomocní, nebo že se převážně starají sami o sebe?“ [Rabušic, Hamanová 2009: 79-81].²⁷ Do online dotazníku byly také zařazeny otázky po důvěře ve vybrané instituce [Rabušic, Hamanová 2009: 229-242]. Srovnání odpovědí nejmladší kohorty z EVS s názory zastupitelů přináší Graf 2.

Rozdíly mezi nejmladšími zastupiteli a jejich vrstevníky nejsou přehlednutelné. Navíc jen výjimečně lze i mezi dalšími sociodemografickými skupinami sledovanými Rabušicem a Hamanovou [2009] najít nějaké s tak vysokou mírou důvěry v úřady a v tisk na jedné straně a s tak nízkými podíly důvěřujících v ostatní instituce na straně druhé.²⁸ Vnitřní korelace mezi jednotlivými položkami nabývá různé síly, vždy však jde o pozitivní korelaci. Není tomu tedy např. tak, že ti, co důvěřují tisku, častěji nedůvěřují politickým stranám či Sněmovně. Najít jednoduchou interpretaci rozdílů mezi zastupiteli a mladými lidmi obecně není snadné. Lze snad říci, že vyšší míru důvěry ve státní správu a úřady pozitivně ovlivňuje vlastní zkušenost zastupitelů, ať už si za úřady dosazují přímo orgány samosprávy, do kterých byli zvoleni, nebo mají jako zastupitelé odlišnou zkušenost při jednání s úřady. Důvěra v tisk pak může souviset s vyšším zájmem o politiku, který se projevuje také častějším sledováním zpráv v médiích. Naopak Sněmovna, politické strany, potažmo i odbory a velké podniky mohou být vnímány jako součást oné „velké“ politiky, v níž se „politikaři“, dohaduje a sváří a proto se vůči ní lokální politici tak často vymezují.

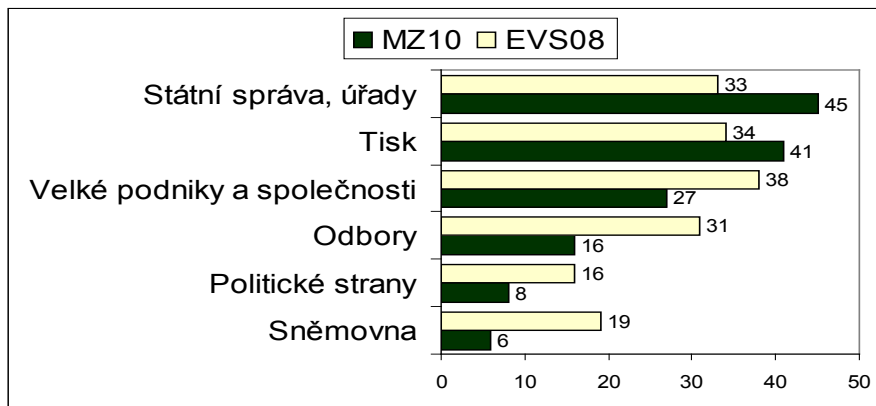
Možný [1991] před dvaceti lety ke svému výkladu dlouhé setrvačnosti minulého režimu a jeho rychlého zhroutilí připojil úvahu o mnohvrstevnatém deficitu důvěry. Na *vzájemné důvěře* jsme podle něj ztratili nejvíc. Nepřímo vyjadřuje jistý generační optimismus („Až se budou moci naše děti nad problémy svých otců usmát...“, [Možný 1991: 74]). Sonda mezi zastupiteli, kteří v době prvního vydání knížky ještě nevyšli základní školu, naznačuje, že jim ještě obrazně řečeno do smíchu moc není. Jen 22 % zvolilo na otázku po obecné mezilidské důvěře variantu „lidem je možné důvěřovat“. Velká většina se přiklonila k tomu, že „člověk musí být opatrný“. U podobně mladých lidí v *European Values Study 2008* se jednalo o poměr 33 % ku 67 %.²⁹ Zastupitelé se také zřetelně méně často klonili k názoru, že by se „většina lidí snažila jednat čestně“ a že se „lidé většinou snaží být nápomocní“, jak to ukazuje Graf 3.

27 Škály mezilidské či generalizované důvěry nabývají různých podob. Široce je diskutována jejich validita a souvislosti s významnými společenskými fenomény jako je např. společenská soudržnost [viz Sedláčková, Šafr, Hauberer 2009], důvěra v politické instituce [Čermák, Stachová 2010] atp.

28 Nalezené shody pak nepomáhají k interpretaci. Např. podobně vysokou důvěru v tisk a v úřady vykazovaly respondenti z obcí od 20 do 99 tisíc obyvatel, podobně nízkou důvěru ve velké podniky a politické strany zase respondenti z Prahy. Politickým stranám také důvěřuje velmi málo lidí se základním vzděláním a velkým podnikům a společnostem lidé nad 60 let věku.

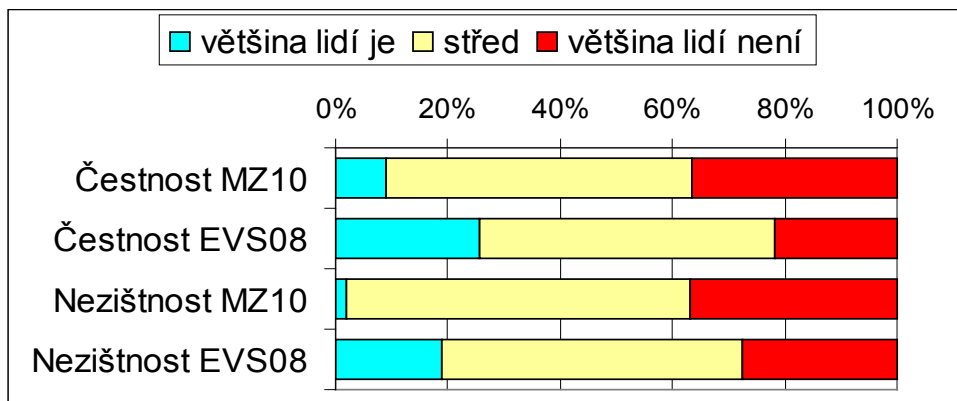
29 V roce 1999 tento poměr u 18-29letých činil 21:79 a v roce 1991 18:82 procent.

Graf 2: Důvěra ve vybrané instituce – % „velmi vysoká“ a „značná“ důvěra v odpovědích nejmladších zastupitelů a 18-29letých v European Values Study 2008

Zdroj: European Values Study 2008 [Rabušic, Hamanová 2009], Nejmladší zastupitelé obcí Zlínského a Olomouckého kraje [2010]

Graf 3: Představy o čestnosti a nezištnosti – nejmladší zastupitelé a lidé do 29 let

Zdroj: European Values Study 2008 [Rabušic, Hamanová 2009], Nejmladší zastupitelé obcí Zlínského a Olomouckého kraje [2010]

Pozn.: Desítibodová škála byla upravena do tří variant sloučením tří extrémních hodnot na jednu a druhé straně a čtyř hodnot ve středu škály.

Shrnutí

Mezi dnešními obecními zastupiteli se lze setkat se dvěma typy rarit: prvním je zastupitel/ka pamatující doby národních výborů a druhým zastupitel/ka řádově do 25 let. Průzkum mezi obecními zastupiteli ze dvou moravských krajů ukázal, že se v řadě ohledů tito zastupitelé neliší od svých starších kolegů. Přibližně ve stejné míře jsou ochotni obhajovat své mandáty a jejich úspěšnost při znovuzvolení se také příliš neodlišuje od úspěšnosti všech obhajujících. Jen malá část ze zastupitelů je členem některé z politických stran, ale straníci přistupují k obhajobě mandátu aktivněji. Z odpovědí na online dotazník vyplývá, že si nejmladší zastupitelé jsou vědomi své role (častější participace na řešení veřejných problémů), ale jako by v ní byli často sami (relativně malá četnost opakovaného

styku s politiky) a ve své většině ji nechtějí spojovat s politickou stranou či agitací, byť práci ve straně považují za efektivní nástroj k nastolení změn. Nejmladší zastupitelé oproti svým vrstevníkům ještě méně důvěřují politickým stranám, Sněmovně, ale např. také odborům, které pro ně symbolizují velkou politiku, vůči níž se většinou distancují. Podobně také vykazují nižší míru mezilidské důvěry, pochybují o čestnosti a nezištnosti většiny lidí.

Z rozsahem malé sondy i vybraných indikátorů nelze dělat dalekosáhlé závěry. Přesto zjištěné rozdíly přinejmenším vzbuzují otázky. Charakterizovala nižší míra důvěry v druhé lidi nejmladší ze zastupitelů již při jejich vstupu do lokální politiky, nebo je spíše výsledkem zkušeností, které v ní za několik let získali? O tom se lze ze získaných dat jen dohadovat. K podnícení dalších úvah ještě dodejme několik málo zjištění. Jen jeden z jedenácti respondentů, kteří mají za to, že většině lidí je možno důvěřovat, chtěl po ukončení volebního období s lokální politikou skončit. Na druhé straně o odchodu mluvila téměř celá polovina z nedůvěřujících. To vyznívá optimisticky. Dále platilo, že zastupitelé s vyššími ambicemi, tj. ti, co by rádi postoupili na vyšší pozici v lokální politice, se nejvíce klonili k názoru, že by se jich lidé snažili využít, pokud by k tomu měli příležitost. Vede zkušenost a vyšší ambice k obezřetnosti? A konečně: s ne/důvěrou v úřady a ve Sněmovnu (tj. ve dvě instituce s největším rozdílem důvěřujících a nedůvěřujících zastupitelů) nejsilněji koreluje názor na to, zda se lidé starají o sebe nebo se snaží být nápomocni. Možný před dvaceti lety označil za nejhlubší vrstvu naší krize důvěry „deficit víry ve společnou akci. Je pro nás obtížná nerevoluční, trvalá, trpělivá součinnost na dlouhodobém projektu na jakékoliv úrovni federální, regionální, obecní, profesní, sousedské...“ [Možný 1991: 75]. Zdá se, že zkušenost s takovou součinností lze v lokální politice získat, není však nijak automatická. A docela by pomohlo, kdyby se prvky takové součinnosti častěji objevili i ve velké politice a kdyby to nadto reflektovala média. Snad si to lze přát do dalších dvaceti let (nejen) místní demokratické samosprávy.

LITERATURA:

- AARS, J., OFFERDAL, A. (1998). Local Political Recruitment in Crisis? A Comparison of Finland and Norway, *Scandinavian Political Studies*, roč. 21, č. 3, s. 207–230.
- BALDERSHEIM, H., ILLNER, M. (1996). Virtuos Circles: Local Democracy in a Post-Communist Environment. In BALDERSHEIM, H., ILLNER, M., OFFERDAL, A., ROSE, L., SWIANIEWICZ, P. (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO, Oxford: Westview Press, s. 225–240. ISBN 0-8133-8968-2.
- BASL, J.; STRAKOVÁ, J.; VESELÝ, A. (2010). Mladí lidé: naděje občanské společnosti a demokracie? In MAŘÍKOVÁ, H., KOSTELECKÝ, T., LEBEDA, T., ŠKODOVÁ, M. (eds.). *Jaká je naše společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 333-350. ISBN 978-80-7419-025-4.
- BEST, H., COTTA, M. (2000). *Parliamentary Representatives in Europe 1848–2000*. New York: Oxford University Press. ISBN 0-19-829793-9.
- ČERMÁK, D., STACHOVÁ, J. (2007). Občanská participace na lokální úrovni. In NEJDL, P., ČERMÁK, D. *Participace a partnerství v místní veřejné správě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 94-112. ISBN 978-80-7330-130-9.
- ČERMÁK, D., STACHOVÁ, J. (2010). Zdroje institucionální důvěry v České republice. *Sociologický časopis*, roč. 46, č. 5, s. 683-717.
- ČERVENKA, J. (2008). Jaké hodnoty jsou pro nás důležité? Tisková zpráva CVVM SOU AV ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR (11.6.2008) (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100799s_ov80611.pdf, ověřeno k 30.11.2010).
- ČERVENKA, J. (2009). Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění. *Naše společnost*, roč. 7, č. 2, s. 3-15. ISSN 1214-438X.

- ČERVENKA, J. (2010a). *Angažovanost Čechů ve veřejném životě – únor 2010*. Tisková zpráva CVVM SOU AV ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR (11.3. 2010) (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101018s_pd100311.pdf; ověřeno ke dni 30.11.2010).
- ČERVENKA, J. (2010b). *Občané o svých možnostech ovlivňovat veřejné dění – únor 2010*. Tisková zpráva CVVM SOU AV ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR (12.3.2010) (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101019s_pd100312.pdf, ověřeno ke dni 30.11.2010).
- ČSÚ (2007). *Volby do zastupitelstev obcí v letech 1990–2006*. ([http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/B7002AE965/\\$File/422107.pdf](http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/B7002AE965/$File/422107.pdf); ověřeno ke dni 30.11.2010).
- ČSÚ (nedat.). *Struktura zastupitelů podle věku a pohlaví*. (http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/struktura_zastupitelu_podle_veku_a_pohlavi0607; ověřeno ke dni 30.11.2010).
- GUÉRIN, É., KERROUCHE, É. (2008). From Amateurs to Professionals: The Changing Face of Local Elected Representatives in Europe. *Local Government Studies*, roč. 34, č. 2, s. 179-201.
- HANŠPACH, D. (1992). Sociální a politický profil místních politiků. *Data & Fakta* 16 (prosinec 1992). Praha: Sociologický ústav ČSAV.
- HOWARD, M.M. (2003). *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-81223-2.
- http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/struktura_zastupitelu_podle_veku_a_pohlavi0607; (ověřeno ke dni 30.11.2010).
- JÜPTNER, P. (2008). Local Lists in the Czech Republic. In REISER, M., HOLTMANN, E. (eds.) *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 21-37. ISBN 978-3-531-15687-3.
- KUNŠTÁT, D. (2010). Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v říjnu 2010. Tisková zpráva CVVM SOU AV ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR (27.10. 2010).
- MILL, J.S. (1992). *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Svoboda. ISBN 80-205-0267-X.
- MILLWARD BROWN (2009). *Jeden svět na školách. Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách podzim 2008 / leden 2009* (http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnspdfs_249.pdf; ověřeno ke dni 30.11. 2010).
- MOLLOY, D., WHITE, C., HOSFIELD, N. (2002). *Understanding youth participation in local Government. A Qualitative Study*. (http://www.africayouthtrust.org/psylm/assets/resources/localauth/Understanding_Youth_Participation_in_Local_Government.pdf; ověřeno ke dni 30.11. 2010).
- MORALES, L. (2009). *Joining Political Organisations. Institutions, Mobilisation and Participation in Western Democracies*. Colchester: ECPR Press. ISBN 978-09-552-4889-4.
- MOŽNÝ, I. (1991). *Proč tak snadno...* Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-901059-0-4.
- O'TOOLE, T., MARSH, D., JONES, S. (2003). Political Literacy Cuts Boht Ways: The Politics of Non-participation among Young People. *The Political Quarterly*, roč. 74, č. 3, 349-360.
- OFFERDAL, A., HANŠPACH, D., KOWALCZYK, A., PATOČKA, J. (1996). The New Local Elites. In BALDERSHEIM, H., ILLNER, M., OFFERDAL, A., ROSE, L., SWIANIEWICZ, P. (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO. Oxford: Westview Press, s. 105–140. ISBN 0-8133-8968-2.
- PRUDKÝ, L. a kol. (2009). *Inventura hodnot. Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1751-2.
- PRUDKÝ, L. a kol. (2009). *Inventura hodnot. Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1751-2.
- RABUŠIC, L, HAMANOVÁ, J. (2009). *Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008*. Brno: Masarykova Univerzita. ISBN 978-80-2104-952-9.
- RAO, N. (1998). Representation in Local Politics: a Reconsideration and Some New Evidence. *Political Studies*, roč. 46, s. 19-35.

- RYŠAVÝ, D. (2006). Komunální je komunální a velká je velká! K hypotéze politizace lokálních politických elit. *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 5, s. 683-699. (http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/611_07Rysavy20.pdf).
- RYŠAVÝ, D. (2007). Regionální politické elity – zdroj, charakter a důsledky. *Sociologický časopis*, roč. 43, č. 5, s. 783-805. (http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/514_07-5%20Rysavy.pdf).
- RYŠAVÝ, D. (2009a). Čeští lokální politici 20 let po tranzici. In CABADA, L., HRICOVÁ, H. (eds.) *IV. Kongres českých politologů. Plzeň, 9.-10.9.2009*. Plzeň: ČSPV a Západočeská univerzita v Plzni, s. 159-173. 978-80-7043-842-8.
- RYŠAVÝ, D. (2009b). Kvalita výzkumů ve správě věcí veřejných: příklady šetření městských zastupitelů a klientů městských úřadů. *Data a výzkum – SDA Info*, roč. 3, č. 2, s. 171-186.
- RYŠAVÝ, D., BERNARD, J. (2010). Size and Local Democracy: The Case of Czech Municipal Representatives. (manuscript v recenzním řízení zahraničního časopisu).
- RYŠAVÝ, D., ŠARADÍN, P. (2010). Straníci, bezpartijní a nezávislí zastupitelé na českých radnicích. *Sociologický časopis*, roč. 46, č. 5, s. 719-743.
- SEDLÁČKOVÁ, M., ŠAFR, J., HÄUBERER, J. (2009). *Sociální důvěra – ukazatel společenské soudržnosti: teorie a empirický model původu v české společnosti*. Working Papers No. 16. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- SLOAM, J. (2007). Rebooting Democracy: Youth Participation in Politics in the UK. *Parliamentary Affairs*, roč. 60, č. 4, s. 548-567.
- STOLLE, D. (2004). Communities, Social Capital, and Local Government: Generalized Trust in Regional Settings. In PRAKASH, S., SELLE, P. *Investigation Social Capital. Comparative Perspective on Civil Society, Participation and Governance*. New Delhi, Thousand Oaks, London: Sage, s. 184-206.
- The GALLUP Organization. (2007). *Young Europeans. A survey among young people aged between 15-30 in the European Union*. Analytical Report. (http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_202_en.pdf; ověřeno ke dni 30.11.2010).
- VESELÝ, A. (2009). Where does social capital come from? In: LEWANDOWSKI, J., ZNOJ, M. (eds.) *Trust and Transitions: Social Capital in a Changing World*. Cambridge Scholars Publishing, s. 183-212. ISBN 978-1-4438-0995-5.
- VRÁBLÍKOVÁ, K. (2008). Politická participace – koncepty a teorie. *Politologický časopis*, roč. 15, č. 4, s. 366-387.
- VRÁBLÍKOVÁ, K. (2009). Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích. *Sociologický časopis*, roč. 45, č. 5, s. 867-897.